

קינות על פטירתם של גדולי ישראל

מאת

ש. אסף

ארבע הקינות הראשונות הן על פטירתו של ר' יהונתן הכהן סלוניל, ידידו ומעריצו של הרמב"ם, ומחבר הפירוש על הלכות הרי"ף. בס' שבט יהודה (הוצ' הנובר עמ' 113) כתוב: "שנת קע"א העיר השם רבני צרפת ורבני אנגלאטירא ללכת לתוך ירושלם וחיו יותר משלש מאות ... גם רבינו הכהן הגדול רבינו יהונתן הלך לשם". אולם כבר העיר גרוס (REJ, כרך ו עמ' 177) שלא עלו כל החכמים האלה יחד וכשיירא אחת, כי אם עלו חבורות חבורות, ור' יהונתן היה טאלה שהקרימו לעלות, עוד לפני שנת חתקע"א.

ר' יהודה אלתריוי בחתכמוני שער סו אינו מזכיר את ר' יהונתן כראש הכאים מארץ צרפת, כי אם את ר' יוסף ב"ר ברוך ואחיו ר' מאיר. נראה שר' יהונתן לא היה כבר בחיים בזמן בקורו של אלתריוי, בשנת חתקע"ו בערך. מן הקינות המתפרסמות בזה אנו רואים עד כמה היה ר' יהונתן חשוב בעיני בני דורו גם בארצות המזרח. מחבר הקינות חותם את עצמו בפתיחה (סי' ד') ירותון חלוי, וחוא בלתי ידוע לנו מסקום אתר. ואולי אין זה אלא כינוי שכחר לו הפייטן. מן הקינה שבסימן ג' אנו למדים שר' יהונתן נפטר בחורש תסוז (או אב): "חלא בחדש זה קראחנו גזרות חמשי, אבל עריין איננו יודעים בבירור את שנת פטירתו.

לא אכחד, שלרגע עלחת בלכי חסחשבה, שמא אין זאת קינה על ר' יהונתן סלוניל כי אם על ר' יהונתן חכהן שולאל, נגיד מצרים וא"י, שזמן ידוע ישב בארץ ישראל, ונפטר כאייר רס"כ²). אולם אין זה מסתבר, כי אף שהנגיד ר' יהונתן שולאל היה ח"ת, אבל לא היו ראוי בשום פנים לרוכ החשבחות שבקינות אלו. גם הכתב והסכתב נראים קדומים יותר.

קינות אלו נשמרו באוסף קטעי הגניזה שבקסברידג' ומסומנים: T-S. Fragments in Glass 16/8.

קינה ה נעתקה מכ"י אוכספורד 2875 דף יד עמ' ב. בעמ' א' נמצאת כתובה שנכתב בקהיר בש' אלף שיע לשטרות (= ד"א חתי"ט). המקונן מכנה

- (1) עלייתו של ר' יהונתן נזכרת גם באור זרוע ח"א דף לב עמ' ג: "שחשוב (הריצב"א) הלכה למעשה לחרי יהונתן וצ"ל סלוניל בשעה שעלה לארץ ישראל".
- (2) ועל זה רומז בשורה 6: על זה ונו' שולל יהונתן וכו'.

את הנפטר ינשיא ישראל והגאון לישראל. הוא נגידת ויחידה של האומה והוא גם יחנחילה משעשעת יום יום, היינו שהיה מרכיץ תורה ברבים. קשה לקבוע בודאות לסי נחכיון. אולי לדניאל בן עזריה, שהיה נשיא וגאון בארץ ישראל בשנות תתיא – תחכיב, ככן זמנו חזקתו בן דוד שהיה ראש גולח בכבל וגאון בישיבת פוטבדיחא.

קינות ו"ז מוצאן מאוסף קטעי הנניזה שבקסברידג', והקטע מסומן Or. 1080. צילומו מצאתי במכון לחקר השירה מיסודו של רשיז שוקן, ועלי להודות לריר זולאי שהעירני עליו. קשה להגיד בבירור על מי נחכרה הקינה הראשונה. ידובר בה על יגיד ביטיו נפשו, שהיה ימקיסכם ומציב גכולכם. לכאורה נראה שהכונה היא לאחר מנגידי מצרים.

הקינה זו נחכרה על ירב שמואל הגאון, יאבי חכמות ועיבורים וחקופות. שימלומיו לסוף ימיו דעת קדושים לסרי. הכוונה כנראה לרב שמואל בן עלי גאון בגדאד, בן זמנו ובר פלוגחית של הרמב"ם, שנפטר בחורף שנת אלף תקי"ה לשטרות (דיא תתקנ"ד). כנראה בחודש שבט (עי' מכואי לאגרות ריש בן עלי עמ' 8). יש אטנם מקום לבעל דין לטעון ולומר, שאפשר הדברים מכוונים לרב שמואל בן חפני, אולם במחרוזת ד, בסוף הקינה, לא נזכר שהיה לו גם בחר כהונה (עי' אבות ר' מז), וריש בן חפני היה כהן כידוע.

לכל הקינות האלו חוספתי עוד שתיים מאוסף קטעי הנניזה אשר בספריה הקונסיסטורית היהודית בפאריס. והקטע מסומן IV C 397. העתקתי אותן בשלהי קיץ חרציט, כהיותי נחפו לדרכי, ואיני בטוח אם העתקתי נעשתה בדיוק הראוי. הקינה הראשונה מסודרת על סדר איב, וחנה חסרות אותיות ו, ז, ט. דומני שתן חסרות גם בכח"י, וכן חסר סופה של הקינה. שתיהן מקוננות על אחד מגדולי ישראל בשם רבינו יוסף. הנפטר היה עוזר לעשוקים, מרוה צמאים ומשביע רעבים ונלחם לעמו. תאור מתאים לכאורה לרב יוסף הנגיד בן רב שמואל הנגיד. נראה גם שהנפטר לא מת על סמיתו אלא ניטרף וינעקד, וזה מתאים לנגיד הנז', אלא שהנגיד חיה שמו יהוסף ולא יוסף. קשה לחשוב שהכונה לר' יוסף נ' מינאש, כי אין כאן רטז לכך שחית לוי³. על כל פנים לפנינו קינה – על חכם בן חסאח חייא או הייב ואין להאריך בהשערות.

(3) אטנם גם בקינה על רב שמואל הגאון אין רטז לכך שחית לוי.

1234567

א

- אוי פי אַבל גָדוֹל   על קרב הגָדוֹל
 על זֶה שְׁבָרִי גָדוֹל   לירושלים ולציון בְּלִי גֹי גָדוֹל (1)   אוי
 אוי פִּי בָאָה שְׁמוּצָתוֹ   והקאיכה לב צִדְתּוֹ
 על זֶה בָּכוּ צְמִי בְּהִשָּׁבְתּוֹ (1)   לְחִקְמָתוֹ וּגְבוּרָתוֹ   אוי
 5   אוי על גִּזְרֵי חֲלָל   ולְפִי יִנָּאֵק בְּנִאָקָת [חֲלָל]
 על זֶה [הַאִישׁ אֲשֶׁר] שָׁלַל   הַנֶּאֱמָר עַל פְּמוֹתֶיךָ חֲלָל (2)   אוי
 אוי על חֲסִיד בְּהוֹדוֹ   הַנֶּאֱמָר בְּמִקְרָאוֹ וּמִלְמוּדוֹ
 על זֶה הַגְּדִילוֹ הַקְּסוֹדוֹ   הוּא אֲדוֹן וְהוּא הוֹדוֹ (3)   אוי
 אוי על גּוֹחַל כָּל כְּתָרִים   תוֹרָה וּכְהֻנָּה וְשֵׁם טוֹב לַהוֹרִים
 10   בָּכוּ עָלָיו עֲדַת עֲבָרִים   וְקָנִים עִם נָצָרִים   אוי
 אוי על חֲקְמִי פִי נָעוּ   נֶאֱצִילִי אִיךָ נִסְעוּ
 על זֶה עַל כֵּן דְּבָרִי לְעוֹ (4)   פִּהְגִּי וְזִקְנִי בָּצִיר עֲנֹעוּ (5)   אוי

1234567

ב

1234567

- תוֹרָה הִילִילִי   על קוֹרָא סְפָרֶיךָ   וּמִקְבָּאֵר סְפָרֶיךָ
 הִילִילִי   על הוֹנָה דְּבָרֵי גְבִיאֶיךָ   וְיִוֹדֵעַ כְּתוּבֶיךָ
 הִילִילִי   על הַגּוֹרֵם מִשְׁנֵתֶךָ   וּבְרִיתוֹתֶיךָ וְחֻסְפָּתֶיךָ
 הִילִילִי   על מִבֵּין סוּדֶיךָ   וּמִשְׁנֵן תִּלְמוּדֶיךָ
 5   הִילִילִי   על פִּהְגֶּךָ וּקְדוּשָׁתֶךָ   הַדוֹרֵשׁ מִדְּרָשֶׁךָ
 הִילִילִי   על הַנּוֹמֵן טַעַם וְרִיחַ   הַפֶּהֶן הַמְּשִׁיחַ (6)
 הִילִילִי   על קֶרֶב וְרֹב שְׂבָחֶיךָ   וְהַפֶּהֶן הַגָּדוֹל מֵאֲחֵיו (7)
 הִילִילִי   על מְנַהִיג עַל-מוֹת   הַיּוֹנֵתֵן יְמוֹת (8)

ג

מרתיה (— קינה)

אִיךָ יַעֲמֵד לִבִּי   או סְחַזְקָנָה יְדִינוּ
 עַל שְׁמוּעוֹת רָעוֹת   וְהוֹיָה וְנִנְעוֹת

- (1) תַּרְבִּיּוֹת מְנוּמָנִים, וְאִשְׁרֵי לַפְּרָשָׁה רַק בְּרוּחַ. וְאִשְׁרֵי: בְּחֻשְׁבִּיתוֹ.
 (2) שְׁמוּאֵל ב א כה. (3) יִרְמִיָּהוּ כב יח. (4) אִיּוֹב ו ג.
 (5) אִיכָה א יט. (6) וִיקְרָא ד ג.
 (7) שֵׁם כה י. (8) שְׁמוּאֵל א יר כה.

עוד זה קדבר לא נמר (9) וזה בא נאמר
 צלה מנת והצביא על ארץ הצבי
 ולקח מקסר המוננו ומחמד עינינו
 כפנו אדוננו והונתן להננו
 חלל הנגר ואבד הענר
 נקרתה האמונה ונגדעה קרן כהנה

5

הלא בחדש זה קראתנו גזרות חמש (10)
 ובזאת נצתם השמש (11)

10

כי חשכו אורינו ואפלו מאורינו
 ונקתמו באורינו ויבשו מקורינו
 ונשתו יאורינו ונפלו פאורינו
 מתו גבורינו ונעדרו הורינו ומורינו
 וקבתה גסלתנו אשר היתה מאירה שאריתנו
 תרבת יקרת, צפירת תפארת . . . . . ר' יהונתן קרב המבקה הפטיש העזק, אש[ר]
 לא חדל חדול, הפתח הנדול, מנוחתו כבוד, תסת פסא הקבוד, עם ישגי חכרון, עם
 משה ואהרן, ויקים לסיי צלמין, ונצמד לגורלו לקץ הימין
 קצנן ואמה לך לקץ ותנוס ומצמד לגורלה לקץ הימין (12).

15

ד

פתיחה

יום זה אשא קינה ונסד תמור קול רנה
 כי מנת צש (13) שטנה (נדע יהונתן 14)
 דגלו הרים והצביא צבאיו לארץ צבי
 ולקח כל טובי ויקרת יהונתן (15)
 ובשרי לזאת סמר כי מוג פוס סמר
 נבלא נאמר לקני יהונתן (16)
 תמים הדור, שמה ונלך כי בסר [ב]ף המלך
 כי את שר כל פלך ניקם יהונתן (17)

5

- (9) איוב א מו. (10) חמוז או אב, עי' העניית בו א — ב.
 (11) ישעיה ט יח. (12) דניאל יב יג. (13) = עשה.
 (14) שמואל א ב לג. (15) שם ב מו.
 (16) שם ב א. (17) שם ב לר.

10	ולגכירך (18) דמה ביתרון יבסשט בגדו אהרן (19)	בקבל זאת בהו[ד] גרן נימסשט יהונתן (20)
	נהפך לבבנו שחור מזעיק כי לא נסוג אחר	גרוננו נטר נחור קשת יהונתן (21)
	הן צת בא לקראתו שאלו על מסירותו	המלך ללותו ניגד לו יהונתן (22)
15	לך אל הקץ והאמין כל מלאכי בםמין	בשרוהו משמאל ומין פה געשה ליהונתן (23)
	יבצת ראה את מלונו שמח בקנו הצדיק בקנו	ברצון האל וגן עדנו ניאקבהו יהונתן (24)
20	יחיד אספו בחמלתו כוס בצל ומרינתו	ניצו ללוקסי נשמתו אל גרע זאת יהונתן (25)
	סי קורא הדורות בםמם בטללי אורות (26)	בידו נפשות צורות ונקש יהונתן (27)

ה

נהו (28) היום	צנת אלים (29)	קה ליום	אוי כי סנה היום
יום עברה	וגם צרה	במכבירה	נחשקה ולא אורה, באסיפת גאונ
בחיר האל	נשיא ישראל	והגאון לישרי אל	המאיר עינינו
אוי כי סלה	וגם גלה	במו קלה (30)	ולא תעלה (31), ולא מצא פדיוס
5 יום צוקה	יצצקה	ונצקה	יוצקה, ושברון מתנים
צל גאונ	ואור עיני	וגר ימיני	שקבה משמים
וקר האל	למו גצל (31a)	ולא פצל	לכן קדר היום
יום נשקה	ומבוכה	לנבוכה	הנבוכה, נחלת מכל
צל המונה	[ויסא] ונה	ושאונה	וגאונה, כי נפל להכל
10 יבא שמשה	במות נפשה	וגם קדושה	קגלת אים

(18) אהרן הכהן. (19) במדבר כ כו. (20) שמואל א יח ד.

(21) שמואל כ א כב. (22) שמואל א יח ו. (23) שם כ יג.

(24) שם יח א. (25) שם כ ג. נראה שר' יהונתן נסמך לא מחוך יסורים וחלאים רבים.

(26) ישעיה כו ו, ואכוונה למל החתיה. (27) שמואל א יח א. (28) מלי נחי.

(29) בינוי לישראל. (30) מנומנס. (31) רמואח. (31a) עי' בראשית לא יו ל, לו.

יום אסלה	וסלסלה	ויללה	וץרה גדולה
וחוסקה	נאנסה	יצנסה	בלא שמסה. וץרה קל גילה
וקרנה	למו קינה	ומשצנה	לאנינה. קינה היום
אוצר החכמה			
יום מהומה	צל אמה	העגומה ⁽²⁹⁾	פי נשארה שוממה
15 צל גנידה	ויחידה	נחסידה	אשר קנה הסקמה
וקנה לה	למו עולה ⁽³²⁾	להנחילה	משששצת יום יום ⁽³³⁾
יום שואה			
צל גנידה	ואדידה	ותלדה	לנהלדה. הנביאה
איך נכרע	ופרע	ונפרע	נהדרה. שרש הנבואה
אוצר החכמה			
20 ולא...			ארון מדע. ממוקש היום

אוצר החכמה

. ו

[ע"א]	חורה תילילי	וננרף הפילי
וקנני קינים מרים	רדי ושא ^(ב) בעפרים ⁽³⁴⁾	צצקו מנרה אכל יחיד צשי
נצל נפול מגדלי	נחילי ביום חילי	לך מספד ⁽³⁵⁾ תמרורים
תעודות ⁽³⁶⁾ נחשו	ולספד נשו	
לנגיד ביקיו נפשו ⁽³⁷⁾	באפר יתפלו	
פי בו חפשו	פארים. ולכשו	לבוש הוד נהדרים
ומוצרי האלהים	נחד קיו נוהים	
והפכו נמר למגנה	וקל שיריכם לקינה	
פי אבד מקימכם	המציב גבולכם	צל קו ומישרים
בית אל אשר שכל	דמע קמי מיכל ⁽³⁸⁾	
[שוכל	והילילו שירות היכל ⁽³⁹⁾	
פי אבד נרו	ונקסוף אביריו ⁽⁴⁰⁾	לאפל ולא סדרים

(32) ציל: למי עולה, וחוא בינוי לישראל ע"פ שח"ש ח ה.

(33) חוא חתורה, ערתיב משלי ח ל. (34) ישעיה מו א.

(35) ירמיה ו ב. (36) בינוי לחורה, ערתיב בישעיה ח מו.

(37) נחו. (38) שמואל ב יז ב. פלג מים.

(39) עמוס ח ג. (40) ירמיהו מו מו.

וְעַל מִשְׁנֵב שְׂרִידִים⁽⁴¹⁾ וּמִבְצָר הַגְּדוּדִים
 שְׁלִיחִים נָדִים וְסָבְבוּ בַּשּׁוּק הַסּוֹפְרִים⁽⁴²⁾
 וּלְקַצֵּה הָאֶרֶץ גִּדְרָנִי⁽⁴³⁾ שָׂרָץ תָּנוּ צִיץ לְסִפְרִים
 פָּנֵי הַבֵּין חֹסֶר וְנֶאֱלַם לְשׁוֹן שֹׁסֵר
 וְאַיִה אָמְרוּ בְּנֵי עֶסֶר שׁוֹקֵל וְאַיִה סוֹפֵר⁽⁴³⁾
 לֹא מִצָּא כֶסֶף יוֹם נָד בְּעֶסֶר עַל תְּרֵי בְּתָרִים⁽⁴⁴⁾

מִתִּיבָה 1324567

חֲכָמָה / וּמִזְמָה / עַל מַה נוֹשָׂאִים בְּנֵיהֶם⁽⁴⁵⁾ קוֹל קִינָה / הִגְהָה וְנִהְיָ נִשְׁמַע / בְּפִיהֶם
 עַל חֲסָרוֹן / הָאֶרֶץ / הַהוֹלֵךְ לְפָנֵיהֶם וְתִשָּׁשׁ כָּח / הַחֲכָמִים וְקָהָה / אוֹר צִינֵיהֶם⁽⁴⁶⁾
 אֵיךְ בָּכִי רַב / אֶבֶל רַב / וְסֹפֵד מֵרֶב בּוֹ נֶאֱוֵן וְחֲכָמִים / בְּמֵר הוֹמִים / בְּקָהֶל וּבְמִשְׁאֵל⁽⁴⁷⁾
 וְנִגִּידִים / בְּמֵר סוֹפְרִים / וְיִהְיֶה זִכְרוֹן לְחֲסָרוֹן סָר⁽⁴⁸⁾ / אֶבֶי מוֹסֵר / רַב שְׁמוּאֵל הַגָּאֹן
 יוֹם אֶסֶל / נֶעֱרַסֵּל / יוֹם יְקָרוֹת וְקִסָּאוֹן⁽⁴⁹⁾ וְיִבְקָה / אוֹר כּוֹכְבֵי / שֶׁחַק וּכְסִילֵיהֶם⁽⁵⁰⁾
 בָּכוּ עַל מוֹת / אֶבֶי חֲכָמוֹת / וְעַבּוּרִים וְתִקּוּפוֹת הַמִּקְבֵּל / פָּנֵי תִבֵּל / בְּסֶבֶר פָּנִים יְפוֹת
 וּבֵין צִינֵיו / קֵל שְׁנִיו / הֵיוּ כְּטוֹסְפוֹת⁽⁵¹⁾ עַם הָאֵל / וּמִצָּאוּ אֵל⁽⁵²⁾ / בּוֹ יָדִים רְפוֹת
 וְאֵין צִדְקָה / וְנֶאֱקָה / תְּפָרָץ בְּחוּצוֹתֵיהֶם⁽⁵³⁾
 אֵלֹו מִקְרָא / וּגְמָרָא / לְנִגִּיד אֶתְכֶם חֲמַד בְּלִי צָרָה / וּבְדָרָה / חֲסָאִים לֹא צָמַד⁽⁵⁴⁾
 וּמִצְלוּמֵיו / לְסוֹף יָמָיו / צַדִּיק קְדוֹשִׁים לְמַד וְשֶׁר מִשְׁרָה / וְהַתּוֹרָה / נֶעֱנָה בּוֹ נֶצַּחַד
 וּבִיּוֹמֵר / שֶׁם בְּתָר / שֶׁם טוֹב עַל גְּבִייהֶם⁽⁵⁵⁾

ח

תּוֹרָה הִילִילִי בְּצִילֵי עַם סִפְדוֹ וּדְמָצְתִי [תִּזְלֵ] עַל אֶרְמוֹנֵי⁵⁶ אֲשֶׁר חֲרַב וְעַל מְרָנוּ וּבְכַנּוּ יוֹסֵף [הַרְבֵּב]

- (41) מִשְׁנֵב חִיָּה לְשִׁרִידִים, לְיִשְׂרָאֵל, וּמִבְצָר כּוֹסֵן חֲנֻדִים. (42) קַחֲלָת יֵב ה.
 (43) בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (עוֹמֵר) אִמְרוּ אִית וְכוּ'; יִשְׁעִיָה לֵג ית. (44) שְׁחִישׁ ב יו.
 (45) יִתְקַאֵל כּוֹ לֵב. (46) מִסְחִים סֵב א.
 (47) מִשְׁלִי כּוֹ כּוֹ. הַחֲכָמִים בְּמֵר הוֹמִים בְּקַחֲלִי, וְנִם בְּחוּשֶׁךְ, בִּיחִידוֹת.
 (48) סֵר = שֵׁר. (49) וְכִרְיָה יֵד ו. (50) יִשְׁעָה יֵג ו.
 (51) עִם חָאֵל תִּיו אֲצִלוּ חֲמִיד לִזְכְּרוֹן כְּטוֹמָסוֹת בֵּין עֵינָיו. (52) אֵל = בַּח.
 (53) עֲדָתִיכִי בְּחִלִּים קִסֵּר יֵד. וּבְמִסְחָרוֹת זֵו, וְכֵן כְּכֹאֵה אַחֲרִיָה, אֵין יוֹתֵר מִחֲמַשׁ צִלְעוֹה.
 (54) תְּחִלִּים א א. (55) אִכּוֹת מִרְקָר טו.
 (56) מִסּוֹדֶרֶת כְּאִיֵּב עַד אוֹת כ', אִבֵּל חֲסָרוֹת בְּכִי אוֹתוֹת ו ו ט.

על בית הבחירה אשר נהרש	ועל רבנו יוסף אשר קמנו פירש
על גאוננו אשר נסל	ועל רבנו יוסף כי נסל
על דבירנו אשר נשרף	ועל רבנו יוסף כי נשרף
על המוננו אשר נפור	ועל רבנו יוסף כי נגזר
על סמנו אשר נפקד	ועל רבנו יוסף אשר נפקד
על יקרנו אשר השלף	ועל רבנו יוסף אשר לדרפו קלף
על כבודנו אשר גל	ועל רבנו יוסף אשר [צל].

ט

ע"ב] שאו בשמים ובין כוכבים....
 כי הוסר הקמיד והשלף.... ו. מקדשו

[ ]

מי יורצ פשר	וקרב יוסף אינו
מי נתיר הקשר	אחרי שקחה ימינו
ומי יקשיב לצשוקים	והנה בקדה אָנו
ומי גביט בצמלם	והנה קתה צינו
מי ירנה הצמאים	אחרי יבוש מעינו
ומי יקביצ רצבים	אחרי סור שלחנו
מי יחלו מבקשי אל	אחרי נטוש משכנו
ומי ילף לפניהם	אם לא צמוד צנו
מי ילחם לצמו	אחרי מות צדינו (57)
איו כרתי ופלתיו (58)	כי קרב [קצונו]